

ЩОДО ПИТАННЯ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНУ ВЛАСНІСТЬ ДО УГОДИ TRIPS (ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ)

Ордулі Евеліна Євгеніївна - аспірантка Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності Національної академії правових наук України

УДК: 347.77

В данной статье рассматриваются вопросы о понятии и современном состоянии гармонизации украинского законодательства об интеллектуальной собственности с положениями Соглашения по торговым аспектам прав интеллектуальной собственности (Соглашение TRIPS). Осуществлено сопоставление понятий «гармонизация», «гармония права», «адаптация», «сближение», «имплементация» и т.д. Обозначена проблема разнообразия применяемых терминов и указано на необходимость их унификации. Обращается внимание на отдельные препятствия гармонизации законодательства Украины об интеллектуальной собственности в соответствии с положениями Соглашения TRIPS.

Ключевые слова: Соглашение TRIPS, интеллектуальная собственность, гармонизация, гармония права, адаптация, сближение, имплементация.

Acest articol abordează problemele conceptului și starea actuală de armonizare a legislației ucrainene privind proprietatea intelectuală cu prevederile Acordului privind aspectele comerciale privind drepturile de proprietate intelectuală (Acordul TRIPS). Compararea conceptelor de „armonizare”, „armonie a dreptului”, „adaptare”, „apropriere”, „implementare” etc. Problema diversității termenilor folosiți este indicată și este indicată necesitatea unificării acestora. Se atrage atenția asupra anumitor obstacole în calea armonizării legislației ucrainene privind proprietatea intelectuală, în conformitate cu dispozițiile Acordului TRIPS.

Cuvinte cheie: acord TRIPS, proprietate intelectuală, armonizare, armonie de drept, adaptare, convergență, implementare

This article discusses the concept and current state of harmonization of Ukrainian legislation on intellectual property to the Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS Agreement). The comparison of the concepts of «harmonization», «harmony of law», «adaptation», «convergence», «implementation» etc. The problem of a variety of terms and the need for their unification is touched upon. Some obstacles to the harmonization of the legislation of Ukraine on intellectual property to the TRIPS Agreement are identified.

Key words: TRIPS Agreement, intellectual property, harmonization, harmony of law, adaptation, convergence, implementation.

Актуальність дослідження та постановка проблеми. Нагальні потреби реалізації стратегічних напрямів політичного та економічного розвитку України, у чому значну роль відіграє створення належних цивілізованих умов обігу

об'єктів інтелектуальної власності, зумовлюють впровадження у повсякденну практику правозастосування міжнародних стандартів захисту прав інтелектуальної власності. У цьому контексті гармонізація законодавства Укра-

їни до системи права Світової організації торгівлі (СОТ) є актуальною проблемою, оскільки необхідно мати точне уявлення про те, що слід зближувати та гармонізувати, реальний рівень такого зближення, його наслідки та масштаби [1, стор. 19]. Така наукова позиція відбиває об'єктивні реалії сьогодення, зважає на сучасні виклики та орієнтує на необхідність врахування наслідків зміни національного законодавства України відповідно до вимог угод СОТ.

Стан наукової розробленості. У науковій літературі питання гармонізації як правових систем загалом, так і окремих галузей національних законодавств окремих країн та їх об'єднань з актами міжнародного права, зокрема, розглядалися такими фахівцями, як Буткевич В.Г., Гелленшмідт М., Денисов В.Н., Євінтов В.І., Капіца Ю.М., Кубко Є.Б., Куц Г.М., Тацій В.Я., Тевелева В.Н., Чибісов Д.М., Шабазян К.С., Шемшученко Ю.С. та ін. Проте стан гармонізації законодавства України про інтелектуальну власність щодо угоди Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (далі – Угода TRIPS) як СОТ окремо не досліджувався, що власне й зумовлює потребу в його вивченні з метою визначення рівня відповідності національної системи захисту прав інтелектуальної власності міжнародним стандартам.

Метою статті є актуалізація питань гармонізації законодавства України про інтелектуальну власність відповідно до Угоди TRIPS, а також окреслення системи напрямів та засобів її здійснення.

Виклад основного матеріалу. Твердження про те, що законодавство України охоплює всю сферу суспільних відносин й будується на теоретичному осмисленні соціальних процесів, які органічно пов'язані з його удосконаленням та його найважливішим напрямом – гармонізацією (зближенням) з законодавством іноземних країн [1, стор. 31] не викликає будь-яких істотних заперечень. Водночас, необхідно зробити застереження, що процес такого зближення повинен охоплювати не тільки площину національних законодавств, але й виходити на міжнародний рівень, точніше – на рівень міжнародного права, оскільки не завжди положення національних законодавств узгоджу-

ються з «духом та буквою» актів міжнародного права. Тобто мова повинна йти не тільки про узгодження законодавств різних країн, а й про їх відповідність так званим міжнародним стандартам.

Показовою у цьому контексті є точка зору Шемшученка Ю.С., який слушно наголошує, що глобалізація суспільного життя за останні десятиріччя загострила питання про гармонізацію різних правових систем, оскільки стало ясно, що держави багато втрачають, якщо діють розрізнено, не дотримуються загальних правил, розроблених у процесі розвитку цивілізації [1, стор. 35]. Така точка зору заслуговує на підтримку, так як враховує світові загальноцивілізаційні процеси й будується на розумінні необхідності врахування як інтересів окремих країн, так і знаходження єдиного знаменника в питаннях правового регулювання різних сфер суспільних відносин в усьому світі. Тим більше це важливо для впровадження узгоджених міжнародних стандартів у сфері захисту прав інтелектуальної власності на рівні окремих національних законодавств. При цьому вагоме значення в системі міжнародних стандартів має Угода TRIPS, яка, за висловом Горнісевича А.М., зобов'язує членів СОТ дотримуватися сутнісних положень Паризької конвенції про охорону промислової власності, Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, Міжнародної конвенції про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення та Договору про інтелектуальну власність на інтегральні схеми, незалежно від того, є чи не є вони учасниками цих договорів [2, стор. 51].

Разом із тим Москалик Р.Я. зауважує, що сьогодні зростає критика на адресу фундаторів Угоди TRIPS, яка була створена під тиском економічно сильніших торговельних партнерів, і гармонізація захисту прав інтелектуальної власності слугує насамперед інтересам розвинутих країн, часто за рахунок країн, що розвиваються [3, стор. 90]. Ще більш категоричний у своїх судженнях Селл А.С., який стверджує, що підхід до охорони інтелектуальної власності, втілений в Угоді TRIPS, є «меркантильним», бо запроваджує монополію власників і підтримує систему вільної конкуренції [4].

Наведені точки зору, на нашу думку, мають право на існування як з огляду на певні особливості причини прийняття самої Угоди TRIPS, так і через специфіку реалізації та захисту прав інтелектуальної власності окремими суб'єктами. Проте, позиція Москалика Р.Я. та Селла А.С. не спростовує необхідності та можливості самого процесу гармонізації різних правових систем, а вказує на окремі специфічні причини прийняття відповідного акту міжнародного права та певні негативні наслідки його запровадження в інтересах найбільш економічно розвинутих країн.

Також не можна обійти в контексті порушеного питання зауваження Андрейцева В.І. стосовно нереальності й методологічної хибності гармонізації усієї системи законодавства або права з міжнародним правом для будь-якої країни, яка має свої юридичні традиції, звичаї, встановлений правопорядок практику правозастосування тощо [1, стор. 430]. Така точка зору убачається дещо дискусійною, оскільки запропонований її автором науковий підхід щодо фактичної неможливості звернення в межах національної правової системи до процесу гармонізації через міркування його складності означає одночасно й визнання неможливості і недоцільності наукової та законотворчої роботи з метою забезпечення дієвого правового регулювання відповідної системи суспільних відносин на рівні узгоджених міжнародних стандартів. В умовах глобалізації та наявних зовнішніх та внутрішніх викликів національним економікам держав світу це дещо дисонує із потребами модернізації національної правової системи, її адаптації до встановленого міжнародного правопорядку.

Разом із тим, сама гармонізація різних правових систем, як слушно наголошує Шемшученко Ю.С., не може здійснюватися механічно, оскільки: по-перше, продовжує діяти принцип державного суверенітету кожної країни; по-друге, ці країни мають багато особливостей, які вони не бажають втрачати через інтеграційні процеси; по-третє, ще не розроблено універсальних організаційних механізмів гармонізації відповідних правових систем; по-четверте, мають місце суттєві недоліки в теоретичному рішенні відповідних проблем, що стримує їх

практичне вирішення. Однією з таких проблем є недостатня уніфікація термінології, без чого важко досягти взаєморозуміння в правовій сфері [1, стор. 35]. І це дійсно так. У науковій літературі (як вітчизняній, так і зарубіжній) присутнє термінологічне різноманіття, що не сприяє вирішенню ряду теоретичних та практичних завдань удосконалення законодавства України про інтелектуальну власність.

У цьому контексті показовою є точка зору Кубка Є.Б., який говорить про те, що поняття «гармонізація законодавства» можливо використовувати в узагальнюючому значенні, не роблячи суттєвих відмінностей в поняттях «зближення», «імплементация», «узгодженість», «адаптація». Водночас, в окремих випадках відтінки у перелічених поняттях чітко виявляються й можуть мати важливе значення [1, стор. 20]. Схожу точку зору позначили й інші автори. Так, Сідіков Д.А. на прикладі Республіки Таджикистан, як держави-члена СОТ, веде мову про трансформацію («перетворення») окремих положень міжнародних актів у внутрішнє таджикське законодавство, а також порівнює його з поняттями «імплементация», «уніфікація» та «гармонізація» [5, стор. 38, 39, 41, 44]. Використовуються аналогічні чи схожі терміни й іншими фахівцями. Наприклад, Капіца Ю.М. пише про: 1) гармонізацію законів країн-членів ЄС, які стосуються винаходів, промислових зразків, тогових марок, авторського та суміжних прав, 2) зближення законодавств країн-членів ЄС, що є одним з пріоритетних інструментів вільного переміщення товарів, осіб, послуг та капіталів, а також 3) адаптацію законодавства України до законодавства ЄС з захисту прав інтелектуальної власності та Угоди TRIPS тощо [1, стор. 515, 525, 527]. Можна зустріти в науковій літературі й інші терміни, що означають зближення законодавства або близькі їм за змістом. Наприклад, Тевелева В.М. застосовує поняття інтеграція правових систем [6].

Більше того, в окремих випадках спостерігається необхідність розмежування не тільки синонімічних категорій, але й однокорених й близьких за змістом термінів, які при цьому суттєво відрізняються між собою за значен-

ням. Мова йде, перш за все, про терміни «гармонія права» та «гармонізація права».

Як вважає Жбир О.М., у юридичній літературі спостерігається змішання понять «гармонія», «гармонізація», «гармонізм», а також «гармонія права» та «правова гармонізація», що є неприпустимим. Відзначається, що поняття «гармонія права» та «гармонізація права» методологічно різні. На її думку, «гармонізація права» - це гармонізація законодавства, позитивного права. Воно є похідним від поняття гармонії у тому сенсі, що гармонізацію права як правову категорію необхідно застосовувати у тих випадках, коли мова йде про гармонізацію законодавства, його розвиток й удосконалення. Гармонія права при цьому розглядається як мета усього права, яка необхідна для визначення перспектив розвитку права в цілому. До того ж, правова гармонізація визначається науковцем як процес та система політико-правових заходів, спрямованих на приведення правових компонентів до органічно складеного, пропорційного стану, що дозволяє розглядати право як цілісне явище, а гармонія права є результатом гармонізації [7, стор. 10-13].

Можна погодитися з тим, що наведені вище категорії необхідно розрізняти та використовувати відповідно до властивого їм значення. Але, як убачається, в самій наведеній вище позиції закладене певне протиріччя, наявна суперечливість та непослідовність. На нашу думку, поняття «гармонія права» розуміється автором не тільки як певна стратегічна мета права, але й водночас – як результат правової гармонізації. Тобто мова йде про відповідний стан права, який досягається в процесі застосування системи політико-правових заходів, а отже, має місце поєднання трьох проявів одного явища – «гармонія права», яке сприймається як: по-перше, мета усього права, яка необхідна для визначення перспектив розвитку права в цілому; по-друге, результат, як стан правової гармонізації; по-третє, явище, від якого походить гармонізація права. Окрім того, автор чітко не розкриває зміст поняття «гармонізація права», окреслюючи його як гармонізацію законодавства, позитивного права, що не є продуктивним і, в даному разі, залишає питання

про його відмежування від категорії «правова гармонізація» остаточно не вирішеним.

Вищезазначене дозволяє нам приєднатися до точки зору тих науковців, які обґрунтовують поняття «гармонізація» у значенні процесу, який спрямований на зближення різних правових систем. Так, Андрейцев В.І. вважає, що при визначенні поняття «гармонізація» слід в першу чергу звертатися до етимологічних особливостей терміну «гармонізація», який походить від грецького слова «harmonia» (зв'язок, злагоджениість, співрозмірність). Іноді він застосовується як узгодженість, струнке об'єднання (з'єднання) різних якостей, предметів, явищ, частин цілого. На думку вченого, на практиці гармонізація часто розуміється як встановлення відповідності положень законодавства основним вимогам норм міжнародного права, їх узгодженість або реалізація обов'язків, які прийняті добровільно перед відповідними міжнародними структурами або в цілому перед світовим співтовариством на рівні ООН або ЄС, іншого регіонального організаційно-правового об'єднання. Водночас, ним наголошується, що формами гармонізації виступають узгодженість, об'єднання, зближення, встановлення відповідної пропорційності і навіть відповідності принципів правового регулювання або окремих норм, положень чинної системи права [1, стор. 429, 430]. Убачається, що такий підхід у даному разі дає можливість вирішити теоретичну проблему співставлення термінів, які є синонімічними категорії «гармонізація» та обійти питання варіативності у їх розумінні.

Щодо питання про загальний стан відповідності чинного законодавства України про інтелектуальну власність вимогам Угоди TRIPS, то вбачається доречним навести точку зору Капіци Ю.М. про те, що особливістю національної системи права інтелектуальної власності є суттєвий вплив на її формування норм міжнародно-правових актів. Традиційно матеріальні норми такої системи повторюють відповідні положення договорів Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), а на частку, власне національного законодавства, припадає процесуальний порядок оформлення майнових прав, заходи цивільно-

правового, адміністративно-правового та кримінально-правового захисту, регламентація виплати винагород правоутримувачам та деякі інші питання. Проте, як вважає Капіца Ю.М., такий стан речей значно змінився, насамперед під впливом Угоди TRIPS [1, стор. 513].

Як слушно зазначає з цього приводу Жакупова Р.Б., Угода TRIPS об'єднала, доповнила й посилила матеріальні норми, що були встановлені чотирма конвенціями ВОІВ, а також надала їм механізм захисту. Вона значно підвищила мінімально припустимий рівень захисту прав інтелектуальної власності у всьому світі, а у відношенні деяких об'єктів встановила його вперше (топології інтегральних схем). На її думку, головною перешкодою, пов'язаною з виконанням зобов'язань по TRIPS, є відсутність надійного налагодженого механізму правозастосування [8, стор. 10-13], що актуально також і для України, як держави-члена СОТ.

Так, наприклад, досліджуючи питання про способи захисту майнових прав інтелектуальної власності, Якубівський І.Є. обґрунтовано зазначає, що в ст. 44 Угоди TRIPS та узгоджений з нею ст. 11 Директиви 2004/48/ЄС передбачається більш ефективний механізм заборони неправомірного використання об'єкта права інтелектуальної власності порівняно з п. 3 ч. 2 ст. 16 ЦК України. На його думку, і ми погоджуємося з цією точкою зору, основна перевага полягає у меті не просто припинити дію, якою порушується право, але й заборонити вчинення подібних дій на майбутнє [9, стор. 69, 71].

Але, на нашу думку, не тільки у цьому полягають перешкоди гармонізації законодавства України про інтелектуальну власність до Угоди TRIPS. Серед них, перш за все, необхідно виділити питання, яке порушив Шемшученко Ю.С. та інші (Чибісов Д.М., Якубівський І.) стосовно гармонізації різних правових систем з огляду на дію принципу державного суверенітету країни. Так, зазначені науковці вважають, що Угода TRIPS вперше встановлює єдині стандарти щодо національної системи охорони інтелектуальної власності, зосереджуючись на доказах, судовій забороні, відшкодуванні збитків, тимчасових і прикордонних заходах, однак зазначені положення TRIPS є невивправ-

даним втручанням у національне законодавство держав-членів СОТ [10, стор. 155]. До того ж, окремою проблемою, на думку Шумілова В.М., є те, що, намагаючись гармонізувати та уніфікувати основні принципи і поняття у сфері охорони прав інтелектуальної власності Угода TRIPS регулює ті ж аспекти, що й інші міжнародно-правові акти, наприклад, Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів, але за іншими правилами, що може створювати фрагментацію відповідної правової сфери [11, стор. 155] та викликати колізії в правовому регулюванні.

Висновки. Таким чином, можна, в цілому, констатувати, що постановка питання щодо доцільності та необхідності вирішення проблеми термінологічної узгодженості щодо поняття «гармонізація законодавства» в контексті участі України в СОТ є актуальною та значущою для вітчизняного права взагалі та вітчизняного міжнародного приватного права зокрема. На нашу думку, першочерговим завданням вітчизняної правової науки в контексті поставленої проблеми є подальша робота із збагачення доктрини вітчизняного міжнародного приватного права новими, цікавими, оригінальними науковими рішеннями, які дозволили б досягти одноманітності в правовому регулюванні відносин за участю іноземного елемента. Одноманітність наукових підходів до поняття «гармонізація законодавства» в подальшому дозволила б запровадити спільні правові принципи, наукові концепції, що в кінцевому результаті позитивно вплинуло на процес створення у різних державах-членах СОТ одноманітних загальнообов'язкових правових норм та забезпечення їх однакового тлумачення і застосування.

Література

1. Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы / Под общ. ред. Е.Б. Кубко, В.В. Цветкова. К.: Юринком Интер. 2003. 583 с.
2. Горнісевич А.М. Міжнародні стандарти захисту прав інтелектуальної власності. *Наука та інновації*. 2011. Т. 7. № 3. С. 49-53.
3. Москалик Р. Права інтелектуальної власності та міжнародна торгівля: наслідки для

країн, що розвиваються. *Міжнародна економічна політика*. 2007. № 1(6). С. 89–112.

4. Patent grants by country of origin and patent office (1995-2008) WIPO statistics Database, December 2009. URL: <http://www.wipo.int/ip-stats/en/statistics>.

5. Сидиков Д.А. Реализация международных договоров в области интеллектуальной собственности в Республике Таджикистан: на примере ТРИПС: Дисс.: на соиск... канд. юрид. наук. Душамбе: Таджикск. нац. ун-т. 2018. 192 с.

6. Тевелева В.Н. Интеграция правовых систем как форма сотрудничества государств. Управление в социальных и экономических системах: м-лы XVII Международной научно-практической конференции (2-6 июня 2008 г., г. Минск). Минский ин-т управления; редкол.: Н.В. Суша [и др.]. Минск. 2008. URL: <http://elibrary.miu.by/conferences!/item.uses/issue.xvii/article.252.html>.

7. Жбырь О.Н. Категория «гармония права» и основные формы ее выражения: теоретико-правовой аспект. Автореф. ...канд. юрид. наук. Краснодар: Краснодарск. гос. ун-т 2011. 20 с.

8. Жакупова Р.Б. Перспективы правового регулирования сотрудничества Республики Казахстан со Всемирной Торговой Организацией (ВТО). Автореф. ...канд. юрид. наук. – Алматы: Казахск. нац. ун-т им. аль-Фараби, 2002. – 32 с. С. 10 – 13.

9. Якубівський І. Заборона неправомірного використання об'єкта як спосіб захисту майнових прав інтелектуальної власності. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. – С. 60-72.

10. Чибісов Д.М. Правова природа Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. – Серія ПРАВО. Вип. 19. Том 2. С. 154-157.

11. Шумилов В.М. Соглашение по торговым аспектам прав интеллектуальной собственности (ТРИПС): влияние на сферу образования в мире в свете предстоящего вступления России в ВТО. *Вестник международных организаций*. 2008. № 1 (16). С. 38-45.